

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XLVIII.

A székelykereszturi gymnasium felállítására tett első indítvány Biró Sámuel által 1712-ben.

Egy Székely-Kereszturon állítandó gymnasium eszméjének megpendítését általában a múlt száz végére teszik.

Ez az eszme azonban már ama száz elején foglalkoztatta egyházunk főbbjeit, s különösen: Homorod-Szent-Mártoni Biró Sámuel jelesünket. Erre vonatkozólag itt közlök két okmányt. Az első a kolozsvári ekklához küldött levél, a második az ekkla arra irt válasza. Sem egyikén, sem másikon nincs kitéve az évszám s az elsón az író neve sincs, de hogy Biró Sámuel, a guberniumot 1709—1712. közt helyettesítő u. n. deputatio tagja írta, ez világos egy felől abból, hogy e levél kézírása teljesen megegyezik Biró Sámuelnek ekklánk levéltárában levő levelei kézírásával; másfelől pedig abból, hogy Agh István püspök is rájegyezte, hogy Biró Sámuel írta.

Az időre nézve két körülmény ad főképpen tiszta tájékozást. Egyik az hogy említették egy akadémiára küldendő ifju számára való segélygyűjtés. Ez ifju, mint tudva van, Szentábrahám Mihály volt, és ő 1712. őszén ment külső országi akadémiákra. A másik körülmény az, hogy Simon Mihály, a kiról a levélben szó van, s a ki 1697. nov. 16-tól fogva mint „registrator“ szolgált Bécsben a Cancelláriánál az unitáriusok részéről, 1712. nov. 14-én a medgyesi országgyűlésen választatott meg gubernalis consiliáriusnak s így haza jövő szándékát ezt megelőzőleg kellett kifejeznie, a minek épen az 1712-ik év elején kellett történni. Az alább közlött levelet tehát 1712-ben s a mint a levelek kezdő sorából következtethetni, éppen január utolsó napján írta Biró Sámuel. Tartalmára nézve röviden annyit kívánok megjegyezni, hogy a főuraink által czélba vett üdvös tervek közül a Szentábrahám akadémiára küldésén kívül az akkori terhes viszonyok s a nemsokára bekövetkezett minden vagyonukból való kifosztatásunk miatt egyik sem létesült. Ez azonban semmit sem von le a tervezők érdeméből, sőt mutatja, hogy eldödeinknél mily nagy volt az áldozatkészség mindenkor, ha a nevelés és művelődés előmozdításáról volt szó.

Sacrosanctum Consistorium, Collectaque in Jesu Christo Claudiopolitano, Unitariorum Eccla, Domini et Fratres dilectissimi!

Salutem, et felicem novi hujus anni decursum! Jóllehet magamnak személyem szerint kellett volna kegyelmeteknek látogatásokra mennem, és

ez alább megirandó dolgokról conferálnom, de minthogy az közönséges dolgok azt most nem engedik, akartam kegyelmeteket levelemmel látogatnom s előre értékre adnom nagy atyafiságos szeretettel.

Látván és gondolkodván szentséges vallásunknak dolgairól mind külső s belsőképpen micsoda hanyatlásra indultanak Scholaink és Ecclesiaink, tetszett volt itt levő becsületes Atyáinkfiainak is consensusok accedálván, kiirui vallásunkon levő becsületes nemes rendeknek, mind vármegyékre s mind székelységre, hogy az mostani contributionale quantumnak repartitiojára celebrando gyűlésetskére (nehogy más alkalmatossággal frequentiankal scrupulosokot szereznénk mások elméjökben) idegyűlni ne terheltetnének; kik is szép számmal eljövén, az mennyiben az közönséges Haza dolgai engedték, ottan ottan conflualván, szép csendesen kezdtünk forgatni vallásunknak dolgait, tam quoad politica et scholastica, quam ecclesiastica; ezt penig architectonice non dogmatice, mely az clerust illeti.

Leghelsőbbben is az Bécsi cancellaria fordulván elő, honnan régtől fogva bucsuzik Simon Mihály uram, és resolválta már magát, akár külgyünk mást ő kegyelme helyett s akár ne, az lejövetelre; tudván pedig azt hogy ha ő kegyelme úgy jőne le onnan hogy senki nem maradna helyébe (hogy úgy szólják) az helye meghülne, féltő volna mint most sokakban keservesen látjuk az Felsőges udvarnak elméjét, talán igen megrövidülne ott dolgunk; de ámbár az ne lenne is, az ujabban felküldendő személy migh csak quartélyban is verhetné magát nem lenne considerabilis sumptussa nélkül, akarván azért mindezeket praecavealnnunk, candidaltuk azon hivatalra három becsületes atyáinkfiat juxta stylum solitum: Maurer István, Rákosi Péter és Bíró Moyses uraméket, kiket is repraesentaltunk az meltóságos deputationak, de minthogy a nagyobb vox Maurer uramon állott meg, jollehet az mélt. Deputatio eő Felsőségének mind hárman eő kegyelmeket repraesentálta, mindazáltal votumát Maurer uram mellé attá a jó rendszerint. Már várván az eő felsége kegyelmes Resolutioját azon leszünk ez iránt való Simon Mihály uram kívánságának s vallásunk javának is eleget tegyünk.

Másodszor látván az ifjúságnak is ez mostani veszedelmes időkbekben nem úgy mint kívántatott volna nevelkedéseket, melyet ugyan causalt az fenn forgott esztendőknék mostohaságok nagyobbára, melyek mind az csendes életet, melyet az studiumok kívánnak, mind pedig az nervusokat igen megrántották; de kivált az Scholáknak is nem az eő jó rendükben való állások sem quoad subsistentiam, sem quoad ordinem docendi nem kevés alkalmatosságot contribultanak arra. Végeztük hogy ha töubet nem is, de egy celebris Scholát erigálnánk ez Hazának közepette (gondolnók Székely-Kereszturra) hova mindenfelől az ifjúság elérkezhetnék, szülei is inkább succurralhatnának de vivendi mediis, holott egy olyan forma Paedagogium is erigaltatnék mint Hálában az szegény és maga Instentatiojára tehetetlen, de jó indulatu bizonyos számu Iffiuságnak melyre oly fundust erigálnánk, mely állhatatos volna. Lenne azon Scholának in humanioribus az mint szokták mondani tanítója ecclesiasticus, in politicis et juridicialibus vero politicus, kiknek is tisztességes fizetés volna; és inspectora vagy én, vagy más; ezt pedig oly indulattal fogtuk, hogy ha az Isten ujabb változást nem hoz édes Hazánkra, jó helybe állítására készek vagyunk mindentünket consecralni, hozzá is kezdünk Isten jóvoltából nem sokára csak az arról való projectumok és Instructioik készülhesenek; melyekről legelsőbben is kegyelmekkel kívánok conferálni és alkalmatosságot keresni,

hogy ha csak lehetséges lehet szembe beszélhesünk, ha pedig az nem lehet irással, várván mindazonáltal előre eziránt való kegyelmek opinioját és projectumit is, mint és miformában kezdhethők, solidálhatnok azt a Scholát, et circa studia mind az tanítóknak s mind az tanulóknak rendiről.

Gondolkodtunk arról is, ha csak tehetségünkkel érkezünk Háromszéken egy, Marosszéken második, és Küküllő megyében is harmadik schola állítódnék, holott levő mestereknek az status unitariusi fizetne, ámbár az falu is az ő képéjét megadná, de azután turbálni onnan őket a falusiaknak szabad ne volna; se Tiszteletes püspök uramnak papságra ordinálni a status hire és akaratja kívül és ezekből az Scholákból, vagy másikból is kiszedegettetnének az jó indulatu és az említett paedagogiumra alkalmas és érdemes, de szegény Iffiak.

Míthogy pedig tudgyák az kolozsvári mater ecclának mind tagjaiban s mind értékekben fogyatkozott voltát, hogy ott is már az oeconomia jó rendbe ne vetetődött volna, nem kétlyük, ahhoz most nem is szollunk, hanem az tanítás ob defectum professorum, hogy ugy folyhatn a mint kívántatnék, alig hiszszük. Azért akarván annak is consulalni, ez Hazában levő atyafiak között bizonyos Inspectorok által (kikről ide alább szollok) collectat hirdetünk és szedetünk; magam vévén számban az iránt való elemosynát s azon vagyunk edgy becsületes érdemes Iffiat, kit mű fogunk a végre választani felkölgyünk Académiába és ha ugy tetszik a mater ecclának oda való professorságra taníttassuk. Haec circa Politica et Scholastica.

Quoad Ecclesiastica: Sokfelől jöttenek s jönnek naponként panaszlók ecclesiainkból előnkbe, melyeknek mi a közönséges dolgok miatt eligazításokra nem érkezhethvén, rendeltünk bizonyos districtusokban becsületes atyánkfiait Inspectoroknak, kik külső bontodásit ecclesiainknak ügyekezék orvosolni, kiknek neveket sub litera A, Instructiojokat sub B, ő kegyelmöknek irott levelemet sub C, kegyelmek megláthattyák, még az instructiojokat ki nem küldöttem, várván elsőbben hogy ha kegyelmek mit teszen hozzá még, vagy vesz el belőle. Mellyet is hogy kegyelmek ammatoráljanak és nekem vissza küldgyenek kérem kegyelmeket nagy becsülettel hadd minél hamarább expediáltathassam. Tiszt. püspök uram is ne sajnálja az papoknak ez iránt való dolgot megírni, hogy ő kegyelmek is tudgyák in casu necessitatis kiket requiráljanak. Míthogy pedig Aranyosszéken nem igen voltunk kik összegyültünk volna ismeretesek, oda denominálni senkit nem tudtunk, kegyelmek denomináljon és mi ezen titulus nélkül való levelet titulálják azon becsületes Atyánkfiainak. Ezek azok melyeket mostani confluxusunk által kívántunk munkába venni és kegyelmeknek pro cuptanda superinde Eorundem opinione állallam megíratni. De reliquo praetitulatus Dominationes vestras Divinae tutelae, me vero Eorundem favoribus recomendans, perennabo Ejusdem.

Czim: Sacrosancti Consistorii Collectaeque in Jesu Christo Claudiopolitano Unitariorum Ecclesiae.

(Az Agh István püspök sajátkezü jegyzése: „Biró Sámuel uram opinioja a Kereszturon felállítandó Gymnasium etc. iránt.“)